

планування і проведення, контролю, аналізу, коригування навчального процесу, спрямованих на формування предметних, міжпредметних і ключових компетентностей учнів.

Безумовно, що навчання тільки тоді ефективне, коли воно будується як методична система. Характерними рисами сучасних методичних систем навчання в цілому, а історії зокрема, на нашу думку, є:

- науково-обґрунтоване планування процесу навчання;
- врахування вимог діяльнісного та компетентнісного підходу до навчання;
- швидкий темп вивчення навчального матеріалу;
- максимальна активність і достатня самостійність навчання;
- поєднання індивідуальної, групової і колективної роботи школярів;
- насиченість навчального процесу технічними засобами навчання;
- комплексування різних предметів навчання (наприклад, історія України – всесвітня історія).

Поділяючи підхід Н. Кузьмінної [4], зауважимо, що конструктивна діяльність вчителя, пов'язана з добором ефективної методичної системи навчання, включає проектування:

- конкретно визначених цілей навчання;
- змісту майбутньої діяльності;
- системи і послідовності власних дій;
- системи і послідовності дій учнів (колективу загалом, окремих груп в ньому і окремих учнів в залежності від їх особистісних характеристик).

Спираючись на висновки вчених, праці яких проаналізовані вище, зазначимо, що методична система навчання школярів є складним динамічним утворенням. Зміна одного або кількох її елементів спричинює необхідність зміни всієї системи загалом. Наприклад, поява нових електронних засобів навчання, використання яких розширює можливості організації навчального процесу, призводить до перегляду змісту, форм і методів навчання.

Будь-яка методична система функціонує на певному соціальному і культурному фоні (зовнішнє середовище, за Г. Саранцевим), який здійснює на неї визначний вплив. Найсильніше вказаний вплив спрямовується на основний елемент системи – цілі навчання. Суспільство формує соціальне замовлення школі, за допомогою якого визначаються цілі навчання будь-якого предмета, а історії зокрема.

Зрозуміло, що ефективність вибору методичної системи навчання предмета може бути досягнута, якщо буде визначена деяка початкова умова – фіксація певного системоутворювального елемента, відносно якого буде виявлена динаміка формування і взаємного розташування інших елементів. За такий фіксований елемент доцільно вибрати саме цілі навчання як найбільш конкретний і точний елемент.

ЛІТЕРАТУРА

1. Биков В. Ю. Методичні системи сучасних інформаційно-освітніх технологій / В. Ю. Биков // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : Зб. наук. праць. – Х. : НТУ «ХП», 2002. – Вип. 3. – С. 73–83
2. Биков В. Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти : [монографія] / В. Ю. Биков. – К. : Атіка, 2008. – 684 с.
3. Загвязинский В. И. Теория обучения : Современная интерпретация / Владимир Ильич Загвязинский. – М. : Академия, 2001. – 192 с.
4. Кузьмина Н. В. Очерки психологии труда учителя / Н. В. Кузьмина. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1967. – 183 с.
5. Новиков А. М. Методология / А. М. Новиков, Д. А. Новиков. – М. : СИНТЕГ. – 668 с.

УДК 947.7 +378.4

Плавуцька-Луценко Я. Ю.
Сумський державний педагогічний
університет ім. А. С. Макаренка

РОЗВИТОК ДЕРЖАВНОЇ СИСТЕМИ ОСВІТИ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ ХІХ СТ.

У статті йдеться про розвиток державної системи освіти в Російській імперії ХІХ століття.

Ключові слова: історія освіти Російської імперії.

Плавуцька-Луценко Я. Ю. Развитие государственной системы образования в Российской империи ХІХ ст. В статье излагается история развития государственной системы образования в Российской империи ХІХ столетия.

Ключевые слова: История образования в Российской империи.

Plavutskaya-Lutsenko Y. The development of the public education system in the Russian Empire of the ХІХ century. The article describes the history of the development of the education system in the Russian Empire of the ХІХ century.

Key words: History of Education in the Russian Empire.

У XIX ст. в Росії продовжується створення системи освіти, орієнтованої на кращі західні традиції. Російська педагогіка розвивається на основі західних педагогічних ідей. Разом з тим з другої чверті XIX ст. робляться серйозні спроби виявити і обґрунтувати самобутні риси російської педагогіки, розкрити її унікальний характер. У процесі розвитку та реформування освіти в XIX ст. можна виділити три періоди: від початку століття до 1824 р., 1824 – початок 1860–х рр., 1860–1890–ті рр.

Початок XIX ст. в Росії відзначився ліберальними реформами імператора Олександра I. Уряд приділяв пильну увагу розвитку освіти в Імперії. Серед інших міністерств, заснованих імператором у 1802 р., було створено Міністерство народної освіти, яке очолило реформу, націлену на створення в Росії системи державної освіти.

У «Попередніх правилах народної освіти» (1803), а потім і в «Статуті навчальних закладів, підвідомчих університетам» (1804) говорилося про те, що «для моральної освіти громадян, відповідно до обов'язків кожного стану, визначається чотири типи училищ, а саме: 1) парафіяльні, 2) повітові, 3) губернські, або гімназії, 4) університети». Основними принципами народної освіти проголошувалися безстановість, безкоштовність і загальна доступність.

Згідно зі Статутом, Росія ділилася на шість навчальних округів за кількістю університетів. Крім уже існуючих Московського, Віленського і Дерптського, в 1804–1805 рр. були відкриті університети в Казані, Харкові і головний педагогічний інститут у Петербурзі, який у 1819 р. був перетворений в університет. Статутом вводилася сувора залежність ланок народної освіти: парафіяльні училища підпорядковувалися доглядачеві повітового училища, повітові училища – директору гімназії, гімназії – ректору університету, університет – попечителю навчального округу.

Парафіяльні училища передбачали початковий рівень освіти з терміном навчання в один рік, вони відкривалися по одному на прихід (адміністративна церковна одиниця) в кожному місті чи селищі. До програми навчання парафіяльних училищ входили закон Божий і мораль, читання, письмо, перші дії арифметики, а також читання деяких розділів з книги «Про стан людини і громадянина», заняття проводилися по дев'ять годин на тиждень.

Повітові училища відкривалися в повітових і губернських містах, мали термін навчання два роки і давали поглиблену підготовку дітям, що закінчили парафіяльні училища. Організовані раніше в ході реформи кінця XVIII ст. малі училища перетворювалися на повітові, створювалися нові. Зміст освіти в повітових училищах було представлено законом Божим, вивченням книги «Про стан людини і громадянина», російською граматику, загальною та російською географією, загальною та російською історією, арифметикою, основами геометрії, фізики і природної історії, початковими правилами технології, що належать до господарства краю та його промисловості, малюванням. У школі викладали всього два вчителі, насичена програма не давала можливості глибокого оволодіння знаннями з багатьох предметів.

Гімназії відкривалися в губернських містах, курс навчання в них становив чотири роки, вони представляли собою середню ступінь навчання, наступну за повітовим училищем. Навчальний план гімназії включав широке коло предметів: латинську, французьку та німецьку мови, історію, географію, статистику, природну історію, досвідчену фізику, теоретичну і прикладну математику, філософію, витончені і комерційні науки, малювання, технологію, музику, гімнастику, танці.

Крім того, у I класі додавалися логіка і граматики, у II – психологія і «мораль», у III – естетика і риторика, у IV – юридичні та політичні науки. Закінчивши гімназію, випускники могли вступати до університету.

До 1811 р. стала очевидною незбалансованість і перевантаженість змісту гімназійної освіти, з нього були виключені політична економія, філософія, комерційні науки, скорочений курс природознавства, проте під впливом німецьких традицій введено викладання закону Божого і грецької мови.

Університетам надавалася автономія, що включала право обрання ректора, деканів і призначення професорів, виборного університетського суду. Вища школа здійснювала функції адміністративного управління навчальними закладами, що входять до округу, в школи висилалися з інспекцією професори.

У цілому реформа стимулювала створення великої кількості нових навчальних закладів і поширення освіти.

У 1810 р. Олександр I підписав «Постанову про лицей», що дало початок знаменитому Царськосільському лицю – установі для дітей вищого дворянства – поєднувати середню і вищу ступінь освіти. Пізніше за зразком Царськосільського лицю стали відкриватися й інші навчальні заклади подібного роду.

До 1820–их рр. були відкриті Одеський, Ярославський лицей та Ніжинська гімназія вищих наук (згодом – лицей).

У 1817 р. Міністерство народної освіти було перетворено в Міністерство духовних справ і освіти. У 1819 р. були змінені плани училищ і гімназій, введено обов'язкове читання Святого Письма, вилучені філософія, статистика, природне право, етика і т. д.

За князя О. М. Голіцина, що став у 1817 р. міністром народної освіти і духовних справ, в основу освіти були покладені релігійні принципи. Метою розумового розвитку проголошувалося поєднання віри і знання, у навчальних закладах усіх ступенів величезна увага приділялася вивченню догм Священного Писання.

Ці зміни певною мірою були урядовою реакцією на «західне вільнодумство», проникнення якого в Росію різко посилилося після війни 1812–1814 рр., а також на все більш зростаюче реформаторське і революційне бродіння суспільства, самодержавно-кріпосницькі основи якого переживали найгострішу кризу. У 1819 р. була введена плата за навчання в гімназіях, парафіяльних і повітових училищах, внесені зміни в навчальні плани початкових училищ, введено «читання зі Святого Письма», заборонено викладання природознавства. Значно постраждала університетська автономія.

Таким чином, у першій чверті XIX ст. в результаті реформ в Росії була створена державна система освіти, основу якої складали відносини наступності між навчальними закладами всіх рівнів. Початок другого періоду в розвитку освіти в XIX ст. пов'язаний із правлінням Миколи I (роки правління – 1825–1855), за царювання якого система освіти і шкільна політика зазнали істотних змін. Новий імператор прагнув виробити «одноманітну» шкільну політику, яка була б спрямована на зміцнення суспільної стабільності. Міністром освіти був призначений граф Лівен, який здійснив подібний курс у новому «Статуті про початкові і середні школи» (1828), намітив шляхи реформування освіти.

У Статуті підтверджувалося існування чотирирівневої системи освіти і проголошувався принцип – «кожному стану свій рівень освіти». Відповідно до цього парафіяльні училища призначалися для нижчих станів, повітові – для дітей купців, ремісників та інших «міських обивателів», гімназії – для дітей дворян і чиновників. Шкільне життя проходило під суворим наглядом начальства і поліції. За негідні вчинки визначалися усілякі заходи стягнення, в тому числі різка, виключення зі школи, а для викладачів – звільнення зі служби.

У 1833 р. міністром освіти стає С. С. Уваров (1786–1855), який залишався на цій посаді до 1849 р. і проводив консервативну шкільну політику. Уваров висував три принципи виховання та освіти: «православ'я, самодержавство і народність», які відповідали державній політиці та ідеї національного відродження. У 1832–1842 рр. помітно розширилася система освіти, кількість учнів у різних державних навчальних закладах збільшилася з 69 300 до 99 800.

Таким чином, у результаті реформ другої чверті XIX ст. кожен тип школи набував закінченого характеру і був призначений для обслуговування населення певного стану. Спадкоємний зв'язок між навчальними закладами, введений у 1804 р., було скасовано, і доступ дітей нижчих станів у середню і вищу школу утруднений.

Парафіяльні училища, розраховані на хлопчиків і дівчаток з «самих нижчих станів», не мали готувати їх до повітових училищ. Повітові училища, призначені для дітей купців, ремісників, міщан та інших міських жителів, які не віднесені до дворянства, стали тепер трикласними навчальними закладами. У них вивчалися закон Божий, священна і церковна історія, російський мова, арифметика, геометрія (до стереометрії) без доказів, географія, скорочена загальна та російська історія, чистописання, креслення і малювання. Викладання фізики і природознавства було припинено, а математика мала викладатися догматично.

Щоб відволікти дітей непривілейованих міських станів від вступу до гімназії, при повітових училищах дозволялося відкривати додаткові курси, де бажаючі продовжувати навчання могли отримати якусь професію.

У цей період у розвитку середньої освіти активно беруть участь різні міністерства. Так, в 1839 р. Міністерство фінансів відкриває при деяких гімназіях і повітових училищах реальні класи; Міністерство юриспруденції створює гімназичні курси юриспруденції, Міністерство державної власності організовує середні школи підвищеного типу.

У гімназіях, підпорядкованих Міністерству освіти, був узятий курс на класичне навчання, проте в 1849–1851 рр. пройшла реорганізація гімназій, відповідно до якої були засновані три типи гімназій: з двома древніми мовами (класичні), з вивченням природознавства та законодавства.

У 1835 р. Міністерство освіти видає низку документів, що визначають новий порядок функціонування університетів, значно скоротивши їх автономію. У 1834 р. відкрився університет у Києві, але у зв'язку зі заворушеннями в Польщі в 1830 р. був закритий Віленський університет. Відбулися зміни і в сфері професійної освіти: в 1828 р. у Петербурзі був створений Технологічний інститут, в 1832 р. – Інститут цивільних інженерів; реорганізовані Гірський і Лісовий інститути. Загалом у 1830–1850-х рр. по всій Росії відкривалися нижчі і середні сільськогосподарські, технічні та комерційні навчальні заклади.

З початку 1830-х рр. в селищах, де жили державні та удільні селяни, відомством державних маєтностей створювалися початкові школи. Їх завданням стало навчання селянських дітей грамоті і підготовка писарів і рахівників для установ, які управляли селянами. У цих школах велика увага приділялася виробленню в учнів гарного почерку і оволодіння ними усним рахунком.

Школи існували за рахунок громадських зборів з селян, до 1858 р. їх було створено 2975. Школами для державних селян займався Вчений комітет міністерства державного майна, у якому близько чверті століття (1832–1862) працював на посаді старшого члена Комітету з народної освіти видатний громадський діяч, письменник, видатний педагог-просвітильник Ф. Одоєвський (1804–1868). Він здійснював педагогічне керівництво навчальною діяльністю сільських училищ.

Кількість шкіл, призначених для народу, до 1861 р. була такою незначною, що сільське населення і городяни низьких станів залишалися майже суціль неграмотними. Найбільш поширеними на селі були школи грамоти з терміном навчання один – два роки. Їх створювали самі селяни на свої кошти. Вчителювали тут

грамотні дяки місцевої церкви, відставні солдати або колишні дворові, однак ці школи виявилися життєздатними, в деяких місцях їх можна було зустріти навіть на початку ХХ ст.

Освіта підрастаючого покоління в ХІХ ст. характеризується увагою до діяльності вчителів-іноземців і вживанням заходів на захист вітчизняної освіти. Указ Миколи І, виданий у 1831 р., зобов'язував підвищити нагляд за приватними навчальними закладами та вчителями-іноземцями. До педагогічної діяльності допускалися вчителі-іноземці та наставники, які мають атестати російських університетів і додаткові позитивні характеристики. У Росії складалася система середньої педагогічної освіти, в основному жіночої, яка склала серйозну конкуренцію вчителям-іноземцям у сфері сімейного виховання.

З початку 1860-х рр. починається третій період у розвитку вітчизняної освіти, що характеризується підготовкою нової реформи. У цей час в Росії відбулися величезні політичні перетворення, які істотно вплинули на моральний клімат у суспільстві. Передові громадські діячі того часу розглядали скасування кріпосного права (1861) як найважливішу умову для морального розвитку народу і країни, необхідну передумову для боротьби за подальший прогрес. Російським людям почала навіюватися думка про єдність і рівноправність всіх людей, про гідність кожної людської особистості, необхідності уважного і гуманного ставлення до її потреб і запитів.

Звільнення особистості від станових, побутових, сімейних, релігійних пут стає головним завданням покоління інтелігенції 1860-х рр. Реформи цього періоду викликали надзвичайно широкий демократичний рух, потужний духовний підйом російського суспільства, прагнення передових діячів того часу активно брати участь у відновленні російської дійсності, направляти її розвиток відповідно до своїх уявлень та ідеалів, породили надію на швидку і повну зміну «минулих часів». У той час Росія в буквальному сенсі слова знемагала під тягарем надій, викликаних селянською реформою і тими перетвореннями, які очікувалися слідом за нею.

«Всі чекали, всі говорили: золотий вік не позаду нас, а попереду», – писав М. Є. Салтиков-Шчедрін. Найважливішим засобом звільнення та розвитку особистості визнавалося просвітництво. Віра в силу освіти була властива всім спраглим відновлення російського суспільства. Широко поширилася ідея про необхідність відстоювати інтереси народних мас, передусім селян, про виконання «боргу» перед народом. Цей борг міг бути сплачений насамперед у формі поширення освіти і культури в народних масах. З цим пов'язана участь широких кіл інтелігенції в культурно-просвітницькій роботі, створення недільних шкіл, виникнення спеціальних видавництв, розвиток педагогічної журналістики і т. п.

У 1860–ті рр. вперше в російській історії з'явилися установи та організації, діяльність яких була спрямована на поширення знань серед народних мас. З ініціативи передової інтелігенції, головним чином студентської молоді, в середині ХІХ ст. виникли недільні школи – освітні школи для дорослих селян, ремісників та ін. Були створені перші народні бібліотеки і читальні – загальнодоступні безкоштовні бібліотеки для трудящих. Почали проводитися народні читання, що були однією з найбільш поширених форм популяризації загальноосвітніх, професійних і прикладних знань.

З 1860–х рр. спостерігається розквіт російської національної педагогіки, представники якої внесли гідний внесок у розвиток світової педагогічної думки і вивели початкову освіту на новий рівень розвитку. Слідом за природознавцями наукові товариства стали організовуватися в сфері гуманітарних наук. Одним з перших в цій галузі було Санкт–Петербурзьке педагогічне товариство (1869), що об'єднувало широке коло вчених, діячів народної освіти, що ставили своїм завданням сприяння науковій розробці педагогічних проблем.

Серед активних учасників товариства були К. Д. Ушинський, Н. Х. Вессель, П. Ф. Каптерев та інші видатні педагоги. Члени товариства організували філії в інших містах, керували педагогічними курсами, виступали з лекціями в різних аудиторіях. У 1871 р. було створено Санкт-Петербурзьке товариство сприяння початковому вихованню дітей дошкільного віку. Результатом його діяльності стали курси з підготовки вихователюк у сім'ях і дитячих садках, лекції з дошкільного виховання та ін. Петербурзьке товариство поклало початок поширенню подібних товариств по всій Росії.

Особливу роль у розвитку педагогічної думки, у вдосконаленні методів виховання і навчання грали вчительські з'їзди. Перший учительський з'їзд відбувся в 1867 р. в Олександрівському повіті Катеринославської губернії. У 1870 р. проходив з'їзд учителів у Сімферополі; в його роботі брав участь К. Д. Ушинський.

З'їзд при Всеросійській політехнічній виставці в 1872 р. зібрав близько 700 учасників, перед якими виступили видатні педагоги та методисти. У пореформений період більше уваги стали приділяти і педагогічній освіті. Набули поширення 4 – 6-тижневі педагогічні курси підвищення кваліфікації вчителів початкової школи. К. Д. Ушинський розробив план підготовки вчителів початкової школи. За цим планом будували роботу всі земські вчительські семінарії і школи. Він же висловив ідею створення в університетах педагогічних факультетів. Усе це стимулювало увагу до поліпшення педагогічної освіти. В цілому найбільш значний розвиток школи й педагогіки в Росії в ХІХ ст. припав на його другу половину і пов'язаний з великомасштабним реформуванням освіти.

У 1860 р. приймається «Положення про жіночі училища відомства міністерства народної освіти», згідно з яким засновуються жіночі училища двох типів: училища першого розряду (шість років навчання) і другого розряду (три роки). В училищах першого розряду вивчалися закон Божий, російська мова, граматики, словесність, арифметика, географія, історія загальна і російська, основи природної історії і фізики, чистописання, рукоділля.

У 1864 р. було затверджено «Положення про початкові народні училища», в якому до початкової освіти були віднесені елементарні школи всіх відомств, міські та сільські школи, що містилися за рахунок скарбниці, товариств та приватних осіб. У початкових школах викладалися закон Божий, читання по книгах цивільного та церковного друку, письмо, чотири арифметичні дії і, де можливо, церковний спів.

Усе викладання мало вестися російською мовою. Тривалість навчання в Положенні не вказувалася. Фактично в кращих земських і міських школах вона становила три роки, в багатьох інших – два роки. Всі початкові народні училища, що знаходилися раніше у віданні різних відомств, були підпорядковані Міністерству народної освіти, однак для початкових училищ, відкритих духовенством, робився виняток: вони залишалися у веденні Священного Синоду. В цілому реформа початкової освіти згідно з Положенням 1864 р. визначала її безстановий характер, давала право відкривати початкові школи органам місцевого самоврядування (земствам), допускала до викладання жінок, засновувала колегіальні органи управління школою.

У тому ж році видається «Положення про земські установи», за яким земства могли відкривати початкові школи та утримувати їх в господарському відношенні. За перші десять років свого існування земства створили значну мережу початкових сільських шкіл. У деяких з них організовувалася підготовка народних учителів для земських учительських шкіл, проводилися курси та з'їзди вчителів, влаштовувалися пришкільні бібліотеки. Однак права земств були обмежені і зводилися переважно до вирішення фінансово-господарських питань, земства не мали права втручатися в навчально-виховний процес і діяльність шкіл.

Земські школи належали до числа міністерських шкіл та офіційно іменувалися «початковими народними училищами в губерніях, на які поширюється дія Положення про земські установи».

Серед населення вони користувалися більшою популярністю, ніж інші початкові школи. Саме земські школи відіграли велику роль у поширенні освіти серед селян. Земства завдяки гарній оплаті праці могли запрошувати на роботу вчителів зі спеціальною педагогічною освітою.

Земство піклувалося про розвиток в школах прикладних знань. Для цього при деяких школах організовувалися ремісничі класи, готувалися бджолярі, практикувалося землеробство, організовувалися нижчі сільськогосподарські школи та практичні ферми.

Вчителі розширювали офіційно діючу програму, прагнули до всебічної освіти своїх учнів, а також до використання нових, більш ефективних методів викладання. Земські школи могли по праву вважатися навчальними закладами, що пропонують високий рівень початкової освіти.

У 1864 р. затверджується «Статут гімназій і прогімназій», який проголошує принцип загальної освіти і позастанової школи. Згідно зі статутом засновуються два типи гімназій: класична – з викладанням латинської та грецької мов і реальна – без давніх мов, навчання в них було розраховано на сім років.

У реальній гімназії в порівнянні з класичною в більшому обсязі викладалися точні та природничі предмети: математика, природознавство, астрономія, фізика, креслення. Передбачалася організація прогімназій – неповних середніх шкіл з 4–річним терміном навчання, відповідним чотирьом першим класам гімназії. Як правило, вони відкривалися в невеликих повітових містах.

У 1863 р. приймається новий університетський Статут, який передбачає відносну самостійність університетів і утворює статус інших вищих навчальних закладів – Петербурзького технологічного інституту, Гірничого інституту, Інституту шляхів сполучення, Петровсько-Розумовської сільськогосподарської академії і т.д. Університетам були повернуті права на обрання ректора, проректорів, деканів і професорів, стимулювався розвиток наукових досліджень, збільшувався штат професорсько-викладацького складу.

У 1870–1880-х рр. після невдалого замаху на Олександра II реформи освіти стали носити реакційний характер. Новий Статут початкових шкіл, прийнятий у 1874 р., передбачав посилення контролю міністерських інспекторів в окремих навчальних закладах. Уряд став гальмувати відкриття земських і міських шкіл. Заохочувалося створення церковнопарафіяльних шкіл. До 1880-их рр. у зв'язку із вбивством Олександра II реакція в шкільній політиці посилювалася.

Положення 1874 р. діяло без змін до революції 1917 р. і, на думку Н. А. Костянтинова, було великим гальмом розвитку початкової освіти. Посилювався нагляд духовенства за образом думок і поведінкою народних вчителів і духом викладання в початкових школах.

Реакційна політика 1870–1880-х рр. справила сильний вплив і на діяльність земств у галузі народної освіти. В останній чверті XIX ст. було відкрито втричі менше земських шкіл, ніж у попередні 10 років.

Разом з тим у цих школах значно розширився зміст початкового навчання, шляхом пояснювального читання учням повідомлялися елементарні відомості з природознавства, географії та російської історії.

У цей період початкові народні школи з трирічним курсом навчання вже не могли задовольняти потреби промисловості й сільського господарства, виникає потреба в організації початкових підвищених шкіл.

У цьому зв'язку були створені двокласні народні училища з п'ятирічним терміном навчання: перші три роки навчання вважалися першим класом і відповідали курсу однокласного народного училища; четвертий і п'ятий рік були другим класом навчання, в ньому викладали російську мову, арифметику (дробі, прогресії, потрібне правило, відсотки), наочну геометрію, елементарні відомості з природознавства, фізики, географії та російської історії.

Двокласні народні училища ставали туписовими навчальними закладами, які не давали можливості продовження загальної освіти в середніх школах, адже навчальні плани і програми цих шкіл не мали наступності. Більш високий рівень освіти передбачався в початкових міських училищах.

Прийнятий у 1884 р. новий Статут університетів значно скорочував права на самоврядування вищої школи, відміняв різні неформальні об'єднання та земляцтва, ставив під контроль Міністерства народної освіти діяльність професорсько-викладацького складу.

Таким чином, до кінця XIX ст. як результат проведених державою реформ у галузі освіти була створена національна державна система народної освіти, значно збільшилося число шкіл і контингент учнів. Виникли передумови до реалізації ідеї про загальну початкову освіту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антология педагогической мысли России второй половины XIX – начала XX века. – М. : Просвещение, 1998. – 456 с.
2. Милуков П. Н. Университеты в России: словарь / П. Н. Милуков // Брокгауз Ф. А., Ефрон Й. А. Энциклопедический словарь. – СПб., 1902. – Т. 68. – С. 788–800.
3. Сірополко С. Історія освіти на Україні / С. Сірополко. – Варшава, 1937. – 447 с.
4. Тронько Т. В. Діяльність органів державної влади в галузі жіночої середньої освіти в наддніпрянській Україні другої половини XIX століття: автореф. дис. ... канд іст. наук: 07.00.01 / Т. В. Тронько. – Запоріжжя, 2001. – 18 с.
5. Побірченко Н. С. Педагогічна й науково-просвітницька діяльність громад у контексті суспільного руху наддніпрянської України (друга половина XIX – початок XX ст.): автореф. дис. ... доктора пед. наук: 13.00.01 / Н. С. Побірченко. – К., 2001. – 37 с.

УДК 378.4+94

Корченко М. О.

аспірантка кафедри психології і педагогіки
Київського національного лінгвістичного університету

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ЧИННИКІВ НА РОЗВИТОК УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ОСВИТИ КОРОЛІВСТВА НІДЕРЛАНДИ

У статті розглядається проблема впливу соціально-економічних чинників на розвиток університетської освіти Королівства Нідерланди у другій половині XX – на початку XXI століття. Охарактеризовані суспільно-політичні, соціальні та економічні фактори впливу, які спричинили зміни в університетському секторі вищої освіти.

Ключові слова: університетська освіта, суспільно-політичні та соціально-економічні чинники, європейська інтеграція, Європейський Союз.

Корченко М. А. Влияние социально-экономических факторов на развитие университетского образования Королевства Нидерланды. В статье рассматривается проблема влияния социально-экономических факторов на развитие университетского образования Королевства Нидерланды во второй половине XX – начале XXI века. Охарактеризованы общественно-политические, социальные и экономические факторы влияния, которые повлекли изменения в университетском секторе высшего образования.

Ключевые слова: университетское образование, общественно-политические и социально-экономические факторы, европейская интеграция, Европейский Союз.

Korchenko M. Effect of socio-economic factors to the development of university education in the Kingdom of Netherlands. The problem of effect of socio-economic factors to the development of university education in the Kingdom of Netherlands in second half of XX – early XXI century is considered in article. There are characterized social, political and economic influences that have caused changes in the university sector of higher education.

Key words: university education, socio-political and socio-economic factors, European integration, European Union.

Характерною рисою початку XXI століття є значні соціокультурні перетворення, які водночас є сподвижниками розвитку світової цивілізації загалом, і європейської зокрема. На сьогоднішній день майже всі європейські освітні системи знаходяться в стадії реформування та оновлення. Українська система університетської освіти також не відповідає повною мірою вимогам часу, виявляючи свою неспроможність задовольняти потреби фахівців з вищою освітою на ринку праці. Серед найважливіших проблем сучасної університетської освіти України є зниження якості підготовки фахівців, їхня неспроможність конкурувати на європейському та світовому ринках праці.

Реформування університетської освіти в Україні та країнах Європи відбувається з причини приєднання до Болонського процесу, метою якого є зближення освітніх систем різних країн – створення Єдиного простору вищої освіти, головною метою якого є консолідація зусиль наукової та освітньої громадськості для підвищення конкурентоспроможності європейської вищої освіти і науки порівняно з вищою освітою Сполучених Штатів Америки, а також підвищення ролі вищої освіти як провідного чинника соціального